

ДОМЕТИ

часопис за културу, јесен-зима 2010,
год. 37, двоброј 142-143. стр. 131

Dragana Beleslijin

LEKSIKON UČENJA O SAMOUBISTVU

Danilo Kabić, *Čitanje Dostojevskog – samoubistvo*,
„Akademska knjiga“, Novi Sad, 2009.

Bogato leksikografsko iskustvo (Enciklopedija Novog Sada) i valjano izučen posao bibliotekara za kojeg knjiga nije tek roba na tržištu kulturnih i inih dobara, pretočio je Danilo Kabić – pored *Danilovog brevijara*, ultimativnog kataloga za literarno izobraženije srpskog čitaoca – u dve svoje knjige, objavljene u razmaku od dve godine: *Dostojevski, leksikon likova* („Prometej“, 2007) i *Čitanje Dostojevskog: samoubistvo* („Akademska knjiga“, 2009). U njima je primenio postupak citiranja delova studija o Dostojevskom iz pera srpskih i svetskih tumača književnosti. Samo neki od njih su: Mihail Bahtin, Nikolaj Berđajev, D. S. Mereškovski, Viktor Šklovski, Andre Žid, Rene Žirar, Grigorij Čartišvili, Dragan Stojanović, Miodrag Radović, Justin Popović, Milivoje Jovanović i dr. Kako u predgovoru beleži Franja Petrinović,

„tragajući i predano iščitavajući kako Dostojevskog, tako i gotovo sve njegove značajne tumače, Kabić se, sasvim očekivano, gotovo sudario sa neizbežnim pitanjem, pored niza drugih, koje ne postavlja samo Dostojevski, već koje je i temeljno pitanje svakog zapadnoevropskog etičkog sistema: problem samoubistva.“

Likovi, viđeni kao nosioci radnje, ali i reprezentanti određenih načela, pogleda na svet, dakle, kao konstrukti neverbalnog (prema Šlomit Rimon-Kenan, gruba podela likova podrazumevala bi poštovanje sistema binarnih opozicija: realistički/semiotički, ljudi/reči, činiti/značiti, fiktionalni/jednostavni itd) kojima se Kabić bavio u prethodnom leksikonu, izazvali su njegovo interesovanje za niz motiva prisutnih u romanima i pripovetkama Dostojevskog, ali se među njima ipak nametnuo jedan – motiv samoubistva. Priča o likovima, rečito svedoči nova knjiga Danila Kabića, u slučaju Dostojevskog je priča o čitavom književnom opusu ovog pisca, koji je u njihovoj aktivnosti mapirao ključna čvorišta svoje literature, ostavljajući čitaoca zatečenog, neretko i zaprepašćenog, pred strastima koje se u njima kovitlaju, pred preteranostima i nastranostima koje ih prate, ali koje ga retko puštaju da sumnja u koherentnost i motivaciju tekstova F. M. Dostojevskog. Priča o protagonistima, koji se gotovo i ne

moгу zamisliti u realnom životu, ali se isto tako i ne mogu otrgnuti iz konteksta fabule i hronotopa romana i posmatrati izolovano, nije potpuna bez osvrta na umereno frekventan, ali kontadiktoran motiv, kojeg je Kabić nastojao da naturalizuje na dva plana: planu konteksta, sociolekta, kao društvenog okvira u okviru kojeg samoubistvo crpi značenjski potencijal, ali i na planu samog teksta (shvaćenog ovde kao sinteza Dostojevskovljevog pisma i kritičkog promišljanja o njemu), koji mu, pak, pridaje svojevrsna, često iskošena i po mnogo čemu nova značenja.

U poglavlju *Evropska civilizacija i samoubistvo*, jedinom originalnom autorskom poglavlju u knjizi, Kabić nas kratko provodi kroz istoriju ovog čina, uočavajući da krucijalni momenat za tumačenje samoubistva kao smrtnog greha leži u dogmatskom učenju hrišćanske crkve. Život, shvaćen kao božji dar, čoveku može oduzeti jedino Bog. Ovaj deo bi definitivno trebalo čitati kao dijalog sa poslednjim poglavljem Kabićeve knjige, nazvanim „Iz dnevnika 1876“ (citat iz *Dnevnika pisca 1876*), u kojem se iznose pogledi samoga pisca na ovo složeno pitanje i modeli njegovog prevazilaženja, koji nisu u koliziji sa hrišćanskim načelima, ali koji mnogo složenije nego teološki diskurs zapadne civilizacije i hrišćanske katoličke provenijencije posmatraju samoubistvo. Dostojevski na kraju citiranog dnevnickog odlomka ubedljivo i rečito osporava samoubistvo, ne pretenjujući pritom na favorizaciju proskriptivnog karaktera niti utilitarno-pedagoškog učinka literature. Potvrdu za ovakvo tumačenje nalazimo i u narednom poglavlju knjige, „Dostojevski i samoubistvo“, koje čini citat iz knjige Grigorija Čartišvilija *Pisac i samoubistvo*. Čartišvili, naime, beleži da

„neće biti preterano ako kažemo da je pisac stvorio sopstveno učenje o samoubistvu koje se bitno razlikuje od tradicionalnog hrišćanskog.“

Krotko (tj. samoubistvo smernih), samoubistvo zbog gordosti, katarzičko samoubistvo, logično samoubistvo i samoubistvo iz dosade, podvrste su samoubistva prisutne u prozi F. M. Dostojevskog. Najpotresnije od njih je samoubistvo smernih, koje počinjavaju žrtve zločina jer ne mogu snositi krivicu za ono što im se dogodilo, ali usled poljuljanih etičkih vrednosti sa kojima se sreću, odlučuju da sebi oduzmu život. Dostojevski, jasno je, ovo samoubistvo doživljava kao jedini vid suvišnog iskupljenja, iskupljenja nevinih, ali i kao motivaciju kasnije zaslužene kazne i kajanja koji sustižu počinitelje greha. To potvrđuje i poglavlje romana *Braća Karamazovi* pod nazivom „Pobuna“, u kojem, u razgovoru sa bratom Aljošom, Ivan Karamazov kao osnovni izvor sumnje u hrišćanski etički poredak navodi nepravdu i zločine počinjene nad decom. Stavroginovo samoubistvo, počinjeno kasnije, znak je pokajanja mučitelja, koje, prema Čartišviliju, pokazuje da

„njihov najgori prestup protiv Boga nije samoubistvo, već uspenje ka Gospodu, pa samim tim i prema spasenju.“

U kategoriju katarzičkog samoubistva ulazi i Smerdjakov (*Braća Karamazovi*), i Svidrigajlov (*Zločin i kazna*). Neizbežno je bilo, i Danilo Kabić nije propustio da to učini, pomenuti Nikolaja Berđajeva i njegovo tumačenje pozitivnog smisla prolaska kroz zlo u prozi Dostojevskog. Međutim, dok je Raskoljnikov zločinac koji daljim životom u izgnanstvu treba da okaje ranije počinjeni greh (ubistvo), pomenuti junaci mogu se iskupiti za svoja nedela jedino samoubistvom. Delujući kao neprikosnoveni narativni, ali i etički autoritet, Dostojevski kažnjava svoje junake, ukazujući im pritom i na put iskupljenja. Njegove opservacije ulaze u samu suštinu likova, čak i kada se radi o najvećim prestupnicima. S. Mereškovski, povodom Stavrogina beleži:

„Izgleda da je Dostojevski doveo svog junaka do izvesne crte preko koje ni sam nije smeo da prekorači, ali isto tako izgleda da je pisac bio svestan da se mora dalje, da Stavrogin mora dalje, i napustio ga je jer – sam Dostojevski nije smeo dalje.“

Od nekoliko primera pokušaja samoubistva kao katarze u prozi Dostojevskog srpskom čitaocu najpoznatiji je slučaj Raskoljnikova. Navodeći scene pokušaja suicida od onih potresnih do grotesknih scena i egzibicionizma koji više izazivaju podsmeh nego sažaljenje, Kabić između ostalih, citira reprezentativne monografije V. Šklovskog, M. Bahtina, M. Brauna i D. Stojanovića, a povodom samoubistva zbog gordosti citiraće Čartašvilija:

„Bolesna, raspaljena gordost određujuća je karakteristika većine tipskih junaka Dostojevskog...Zato su svi samoubice iz grešne kategorije, nekrotki, koji se ubijaju bez ikone u rukama i pogleda uprtog ka nebu – veoma gordi.“

Pored katarzičkog, najviše pažnje posvećeno je logičnom samoubistvu, koje se, opet, dovodi u vezu s egzistencijalističkom filosofijom, sa sumnjom u postojanje Boga, sa nedostatkom vere u čovečanstvo i u etički poredak. Kako navodi Čartišvili, Smerdjakov je samoubica zbog vere, a Kirilov zbog bezverja. Suicid Kirilova, primećuje Mereškovski, jeste „suicid br. 1 svetske književnosti“. A Alber Kami je u apostolu samoubistva, u *Mitu o Sizifu*, zapisao da je Kirilovljevo samoubistvo pedagoško, jer je on

„prvi koji se ubija iz ljubavi prema čovečanstvu, ubeđen u smrt bez budućnosti, ispunjen jevanđeoskom melanholijom.“

Berđajev je zabeležio da je Kirilovljevo samoubistvo izopačeno kao i svako samoubistvo, ali da je on najplemenitiji i najuzvišeniji od svih samoubica. Dostojevskovljeva dijelektika smrti u *Zlim dusima*, prema ovom misliocu, jeste genijalna. Zato su Kirilovu i njegovom samoubistvu posvećene mnoge stranice tumača književnosti. Pored Kirilova, ovo poglavlje navodi analize i idejnog samoubice Kraftha, koji živi za svoju ideju, i zbog nje pada u očajanje.

Liza Hercen, „junakinja“ *Dnevnika pisca 1876.*, samoubica je iz dosade. U ovom odlomku nema citata iz studija, već nam priređivač

navodi samo opis samoubistva, u kojem iskaz nije sveden na narativno, već pisac bez posrednika-pripovedača iznosi svoje mišljenje povodom stvarnog događaja o kojem se obavestio preko „uvaženog saradnika“. On se čudi razlozima samoubistva, koje imenuje kao besadržajnost života i njegovu jednostavnost, odnosno kao hladnu tamu i dosadu, a u samoj predsmrtnoj poruci koju devojka ostavlja, ispod gadosti zazivanja šampanjca i šik ponašanja, vidi strahovito očajanje i „zgaženost duše“. Dostojevski ne veruje u samoubistvo iz dosade i pretpostavlja de je

„umrla zbog tuge (one odveć rane tuge) i zbog osećanja besciljnosti u životu – sve je to bilo posledica porodičnog vaspitanja koje je bilo unakaženo teorijama, ugroženo pogrešnim shvatanjima o tome šta je najviši smisao života, što je sve dovelo do toga da se u duši ugasi i najmanja vera u njenu besmrtnost.“

Kabić svoju hrestomatiju motiva samoubistva završava navodima iz eseja Štefana Cvajga *Neimari svijeta*, u kojem se iskazuje ambivalencija između proznog opusa Dostojevskog, kroz čije je dubine mračan put, ali i životnog trijumfa, koji se tek kasnije uočava kao beskrajna svetlost, kao radosni krik i poznanje da su poslednje reči koje je Dostojevski napisao apoteoza životu, nevin dečji povik u salvu životu.

Interpretirajući Dostojevskog na originalan način, bez *ja-govora*, Danilo Kabić pušta kritičku misao da se sama ispolji, kadkad i u opoziciji prema drugoj misli, a svoju aktivnost svodi na priređivanje odgovarajućih odlomaka, na selekciju i prezentaciju građe. Njegova diskretna, nenametljiva figura nazire se ispod polifoničnosti kritičarskog diskursa, iza glasova junaka, iza mreže tekstova koje knjiga obuhvata. Mnogoglasje i različite poglede na kompleksni motiv samoubistva trebalo je sintetizovati u skladnu celinu, tako da nema šavova niti nedorečenosti kritičarskog glasa, ali tako da ostaje prostora za razgovor o postupcima i motivima junaka. Danilo Kabić je na posve originalan način mapirao čitalački bedeker, ukazujući na mesta koja ne treba propustiti. Na prvoj važnoj književnoj (i životnoj) stanici, samoubistvu, Kabić je kao autor zastao dovoljno dugo da bi mogao krenuti dalje, u istraživanja života i smrti junaka.